

Feest van de verschijning van de Heer (Epifanie)

Naastepad, oorspronkelijk gedacht bij de melodie van Psalm 140 (zie 'Op de Dorsvloer', Hilversum/Antwerpen, 1964), hier afgedrukt met een zangwijs geschreven door Wim Kloppenburg (telkens de eerste vier regels door de cantorij, het refrein door de Gemeente).

1. Jerusaleem, lees uw profeten,
hoor wat in Juda is geschied,
hoor wat de vreemdelingen weten,
kent gij dan uw profeten niet?
Uit Jacob zal een ster oprijzen,
dat is voorzegd door Bileam,
een ster zal ons de Koning wijzen,
brengt al uw goud naar Bethlehem.
2. Gij, stad van licht, verhoog uw poorten,
versmaad de verre wijsheid niet:
Hij is niet ver van u geboren,
misschien dat gij zijn ezel ziet!
Uit Jacob zal een ster oprijzen,
dat is voorzegd door Bileam,
die ster zal in Gods scepter prijken,
draagt wierook aan naar Bethlehem.
3. Daar trekken lange karavanen,
Jerusaleem, zijt gij bereid?
Uw Heer heeft vele onderdanen,
Jerusaleem, kent gij uw tijd?
Uit Jacob zal een ster oprijzen,
dat is voorzegd door Bileam,
een ster zal de Messias wijzen,
met myrrhe gaat naar Bethlehem.
4. O stad van David, tot uw drempel
stromen de vele volken toe;
versier uw huis, maak groot uw tempel,
of zijt gij God, uw Koning moe?
Uit Jacob zal een licht oprijzen,
Gezegend zaad van Abraham,
dat zal de volken onderwijzen,
vol ootmoed gaat naar Bethlehem.
5. En Hij zal komen door uw poorten,
legt af de leugen en de schijn,
Hij zal regeren door zijn woord, en
Hij zal uw brood en leven zijn.
Uit Jacob is een Zoon geboren,
uit Juda, o Jerusaleem!
Verloochent Hem dan niet als Josef, -
zie, daar is brood in Bethlehem!

Uit: Aan de hand van Mozes II.

Over de liturgie

Driekoningen valt dit jaar op zondag. Zo hebben wij dus eindelijk weer eens een echte Epifanieviering op 6 januari! De lezing uit Ef. 3 kan worden voortgezet in het zingen van gez. 95, dat gaat van 'ik Paulus' naar 'elk geslacht' waaraan de geheimen verschijnen.

En dan de grote epifanieliederen: natuurlijk het lied van de morgenster van Nicolai, Epifanie begint dus in het donker, nog vóór de 'zonne der gerechtigheid' opgaat!

Maar dan ook gez. 166 dat als stapellied gezongen kan worden in deze weken, want alle thema's die in die tijd de hoofdrol spelen staan erin. Je zou het dus ook elke zondag geheel kunnen zingen om in de gaten te houden hoezeer ze bijeenhoren: De wijzen, de doop van Jezus door Johannes, de bruiloft te Kana.

En dan alles in het kader van die regels waarmee vers 1 en vers 4 beginnen: zo is Hij koning van de Joden en als koning van de Joden is Hij Heer en koning van de volken.

Juicht voor de koning van de volken,
buigt voor zijn opperheerschappij,
zingt halleluja! Uit de wolken
komt ons zijn heerlijkheid nabij.
Bouwt dan ootmoedig aan de aarde,
legt vrede in elkanders hand:
Hij die de beste wijn bewaarde
roept ons ter bruiloft in zijn land!

Als is gelezen

Leviticus 24 (K.S.)

Stralend licht

Epifanie, het feest van de verschijning van de Heer, wordt begeleid door verhalen waarin het licht de duisternis verdrijft. Dat is het juiste beeld voor Jezus' werk. Zo lezen we van de ster die het licht van het heil tot ver over de grenzen van Israël laat reiken. Men zou kunnen zeggen dat die ster, waar Matteüs van vertelt, de weergans is van het licht van de kandelaar zoals die is beschreven in Lev. 24,1-4. Die kandelaar behoort altijd te blijven branden als teken van Gods trouw aan zijn verbond. De aard van dat verbond wordt aanschouwelijk gemaakt door de broden waarvan sprake is in vs. 5-9. Men noemt ze toonbroden, letterlijk 'brood van het aangezicht'. Brood geldt als basisbehoefte voor de mens. Dit doodgewone brood is niet te min voor de dienst aan God. Hij laat zijn aangezicht lichten over ons dagelijks brood. Hij neemt ons zoals we zijn. Die broden worden ook wel 'brood van de verzorging' genoemd (1 Kron. 9,32 e.a.; vergelijk ook het werkwoord 'verzorgen' in Lev. 24,2 en 4 en het in het Hebreeuws daarvan afgeleide zelfstandig naamwoord 'stapel' in vs. 6 en 7). Het teken van het menselijke aandeel bij het verbond is de steeds terugkerende zorg om de broden. Er worden geen heroïsche daden verwacht, wel trouw en zorgzaamheid. Omdat het in het verbond gaat om blijvende trouw, kunnen de broden ook 'brood voor de voortdoring' heten (Num. 4,7). De broden passen dus goed bij het andere teken, de altijd brandende lamp. Het licht van het heil zal nooit verdwijnen.

De schaduw van de dood

Wanneer we doorlezen in Lev. 24 zien we dat ook dit licht uit de eerste verzen schaduwen met zich mee brengt. En dat betreft dan vooral de vreemdeling. Zo gezien is Lev. 24,10-16 een duistere tegenhanger van het verhaal van de wijzen uit het oosten. We begrijpen de ernst van de overtreding in Lev. 24,10-16 pas goed wanneer we bedenken dat het hier niet om een 'slip of the tongue' gaat. De vloek van deze meetrekende vreemdeling raakt de wortels van het bestaan van Israël, het is een ontkenning van het leven met God, waarvan hiervoor de tekenen werden beschreven. Deze man stelt zich zo buiten het leven zoals God dat voor de mens wil. In feite kiest hij zo dan ook voor de dood. Daarom past zijn straf in het kader van het recht van de evenredigheid, dat in de volgende verzen (17-22) wordt beschreven: de straf komt over overeen met het vergrijp. Oog om oog, tand om tand, leven om leven. Dit zogenaamde *ius talionis* wordt ten onrechte op grond van Mat. 5,38-42 vaak aangezien voor een primitieve, zo niet barbaarse rechtspleging. Men moet het echter zien als een inperking van ongelimiteerde wraakacties. Een oudtestamenteisch voorbeeld van dat laatste is het lied van Lamech:

'Word ik gewond, dan dood ik een man;
krijg ik een schram, dan neem ik een kind.

Wordt Kain zevenvoudig gewroken,

Lamech zevenenzeventigvoudig!' (Gen. 4,23b-24) Men moet de wetten van Lev. 24,17-22 en Ex. 21,23-25, dat duidelijk teruggrijpt op dit lied van Lamech, daarom zo lezen: niet meer dan één oog voor een oog, niet meer dan één tand voor een tand. Het gaat dus om een beperkende maatregel en niet om een principe voor tussenmenselijke relaties. Het feit alleen al dat een dergelijke wetgeving noodzakelijk is laat wel zien dat het licht nog niet overal doordringt. Het wordt bedekt door de lastering van de Naam. Hoopgevend daarentegen is dan de profetie van Jes. 62,1-2: God laat zich het woord niet ontnemen en Hij bepaalt de nieuwe naam voor Sion. Deze tekst uit Jesaja sluit goed aan bij Lev. 24, omdat in het Hebreeuws voor 'bepalen' hetzelfde woord is gebruikt als in Lev. 24,11 voor 'lasteren'.

'Uit liefde voor Sion kan ik niet zwijgen,
uit liefde voor Jeruzalem ken ik geen rust,
totdat zijn heil straalt als een gloed
en zijn redding als een brandende toorts.

De volken zullen uw heil zien
en alle koningen uw glorie.

Zij geven u een nieuwe naam,
die Jahwe's eigen mond heeft bepaald.' Het licht van Gods heil breekt toch door en zal alle volken verlichten.

Eerste zondag na Epifanie (doop van de Heer)

1. Vanwaar leidt het voetspoor der tafelgenoten?
Uit het land van Egypte, gelijk is gezegd.
Want daar werd het diensthuis voor altijd gesloten,
de Heer heeft Zijn hand op het water gelegd.
2. Waarvan hebben al onze stammen gedronken?
Zij dronken van Jesus, de eeuwige Rots.
Want God heeft Zijn Woord aan de wereld geschonken,
Hij schenkt, - en het water begraaft onze trots.
3. Waarvan hebben wij aan de tafel genoten?
Wij aten het brood en wij dronken den wijn.
Want Jesus heeft water en bloed vergoten:
hieraan zal Zijn huis te herkennen zijn.
4. Wie zullen derhalve getuigenis geven?
Op aarde: het water, het bloed en de Geest.
En drie, die tezamen in eeuwigheid leven:
de Vader, het Woord en de Heilige Geest.

Uit: *Aan de hand van Mozes I*, blz. 143.

Over de liturgie

In Joh. 5 worden het water en het bloed als getuigen opgeroepen. In gez. 165 over de doop van Jezus getuigen zij ook al gezamenlijk in het eerste vers! In dat ene vers alleen al zit het hele paasgeheim verborgen: Hij gaat onze zonde en onze dood binnen, Hij is het Lam dat overwint:

*Toen Jezus bij het water kwam,
waar Hem Johannes wachtte,
werd Hij gedoopt het zuiver lam,
de volheid der geslachten.
Hij daalde neer in de Jordaan,
badwater onzer zonden.*

*Zijn leven neemt ons sterven aan,
zijn bloed heelt onze wonden.
Zijn sterven is ons leven.*

In vers 2 wordt rechtstreeks op 1 Joh. 5,7 gezinspeeld, maar ook op Mat. 3,16 en 17. Zo zegt de dichter het in een preek: 'Alsof Gods woord, ja Godzelf niet bij en in zulk water is en werkt: God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest zijn bij zulk water, zoals daar aan de Jordaan, waar Christus in het water stond, de Heilige Geest daarboven zweefde en God de Vader erbij preekte; God is een God des levens en Hij kan levend maken'. Die prachtige zin over Adam is een toevoeging van de vertaler, maar zeker in de lijn van het lied dat de doop achter Christus aan door de diepste diepten heen prijst als de poort naar het leven:

*Tegen de stroom staat Hij ten teken,
hier wordt des levens loop gewend,
het blinde lot gestuwd tot zegen,
wij zijn tot in de dood gekend. (gez. 166,2)*

Als is gelezen

Leviticus 25,1-28 (K.S.)

Heilig land

De Romeinse geschiedschrijver Tacitus had een aardige verklaring voor dat vreemde Joodse gebruik van het sabbatjaar. De vrije dag eens in de zeven dagen bevalt de Joden zo goed, zei hij, dat ze ook maar eens in de zeven jaar een heel jaar vrijaf nemen. De historische feiten weerleggen deze keer echter de opvattingen van Tacitus. Slechts een enkele maal wordt in de boeken vermeld dat de Joden gehoor gaven aan de wetten uit Ex. 23,10-11 en Lev. 25. Steeds wordt daarbij dan duidelijk in wat voor grote moeilijkheden de Joden zichzelf daarmee brachten. Door het houden van het sabbatjaar verloren ze steden aan de vijand, daar ze verzwakt door de honger geen stand konden houden (zie 1 Makk. 6,49.53-54; ook de Joodse geschiedschrijver Josephus vermeldt een paar keer soortgelijke gevolgen van het houden van het sabbatjaar). De wetgeving met betrekking tot sabbat- en jubeljaar is zeer ingrijpend. Het betekent een relativering van het bezit. En dat is in een gevestigde samenleving haast ondenkbaar. Men kan het voor utopisch houden, omdat er in onze samenlevingsvormen geen plaats is voor iets dergelijks. Bij ons is het bezit nu eenmaal bijna heilig. In Israël meet men echter met andere maten als het gaat om wat heilig is. En daarover gaat het nu steeds in Lev. 17-26, de zogenaamde Heiligheidswet. Israël moet heilig zijn, want zijn God is heilig. Binnen deze Heiligheidswet neemt Lev. 25 een bijzondere plaats in. Het staat midden tussen allerlei cultische bepalingen. Het laat zien dat heiligheid niet iets zuiver spiritueels is, maar ook de aarde raakt en evenmin de menselijke relaties onaangeroerd laat. Om het belang van deze toch wel onverwachte bepalingen nog eens te onderstrepen, wordt er vooraf bij gezegd dat het door de Here tot Mozes is gesproken op de Sinaï, net zoals al het andere van de Heiligheidswet (vgl. 26,46). Het is zelfs één van de belangrijkste onderdelen daarvan, want hoe zou men beter uitdrukking kunnen geven aan het geloof in de Here die zijn volk bevrijd heeft uit Egypte en het een land gegeven heeft dan door dit land als Gods bezit te behandelen.

Leven op Gods ritme

De idee achter het sabbat- en jubeljaar is minder utopisch dan men op het eerste gezicht wel zou denken. Ook buiten Kanaän is er plaats voor. Het is heilzaam om te leven op het ritme van de Heer van de schepping en de geschiedenis; om met Hem te tellen in de maat van zeven. Dat bevrijdt ons van de genadeloos doormalende natuurlijke tijdrekening, die zich door de loop van de hemellichamen laat leiden. Maar de Schepper van zon en maan deelt de dagen zo in, dat er gerust kan worden. Voor de mens is er de sabbat, voor het land is er het sabbatjaar. Sabbat- en jubeljaar zijn ook een kritiek op de onverbiddelijkheid van economische structuren, waarin een 'bezittende klasse' en 'kanslozen' kennen. Lev. 25 houdt ons voor dat een samenleving die zo omspringt met zijn bezit ontaard is, omdat daarin het grondbeginsel van een gelovig leven, nl. de relatie met God als schepper en als heer van de geschiedenis, verwaarloosd wordt. Een goede omgang met het bezit is alleen mogelijk door rekening te houden met Hem, die hemel en aarde tot zijn domein mag rekenen. Wij kennen hem als Jezus Christus op wie de Geest is neergedaald. De woorden van de profeet over het komende jubeljaar, 'het aangename jaar des Heren' zijn dus om Hem van toepassing:

'De geest van Jahwe, mijn Heer, rust op mij,
want Jahwe heeft mij gezalfd.

Hij heeft mij gezonden om de armen het blijde nieuws te brengen om te verbinden wier hart gebroken is,
om aan de gevangenen vrijlating te melden,
en aan de geboeiden de terugkeer naar het licht;
om een jaar van Jahwe's genade te melden...' (Jes. 66,1-2a; vgl. Luc. 4,16-21).

Tweede zondag na Epifanie

3. KOM EN VOLG MIJ

Moderato

Orgel

Koorzetting voor couplet 1 en 5; a capella

S
A
T
B

Kom en volg mij op de weg, ge - hoor - zaam aan de schrif - ten die
Kom en volg mij op de weg ge - hoor - zaam aan de schrif -

zijn ver - vuld in wat ik zeg: zij zul - len u ver - lich - ten.
ten die zijn ver - vuld in wat ik zeg: zij zul - len u ver - lich - ten.

Koorzetting voor couplet 3; a capella

(alt) Vraag niet of hij wel vei - lig is maar durf mij te ge - lo - ven
Vraag niet of hij wel vei - lig is maar durf mij te ge - lo - ven: ik ben

(Sopr.) Ik ben voor u in dui - ter - nis, het schijn - sel voor uw o - gen.
voor u in dui - ter - nis het schijn - sel voor uw o - gen.

(voor tekst zie pagina 35)

Over de liturgie

Als men psalm 66 vers 5 (ber.) en 1 Kor. 6 naast elkaar legt gebeurt er iets merkwaardigs: de psalmist gaat de tempel binnen en vereenzelvigd zich steeds meer met zijn offer in de tempel:

'ik wil u heel mijn leven wijden,
aanvaard het, neem mijn offer aan'.

En Paulus brengt het nog dichterbij: je bestaan is niet alleen een offer, maar een tempel van de Heilige Geest die de verbinding legt tussen God en mens in Christus.

In psalm 66,17 staat in de Statenvertaling: Ik riep tot Hem met mijn mond en Hij werd verhoogd onder mijn tong'. Dus: onder mijn tong had, als in het allerheiligste verborgen, de Geest al een ongelooflijke, niet uit eigen hart opkomende lofzang neergelegd.

Als is gelezen

Leviticus 25,35-46 (K.S.)

Het recht op vrijheid

De verzen 35-46 zijn een onderdeel van een groter geheel (vs. 23-55) dat in aansluiting op de bepalingen met betrekking tot sabbat- en jubeljaar over de lossing handelt. De verschillende onderdelen worden steeds ingeleid door de zin 'wanneer uw broeder verarmd is'. Zo worden na elkaar verschillende gevallen behandeld: de lossing van land en huizen (vs. 25-34), ondersteuning van de verarmde volksgenoot (vs. 35-38), behandeling van de Israëliet die zich aan een volksgenoot moest verkopen (vs. 39-46) en de vrijkoping van de Israëliet die zich aan een vreemde moest verkopen (vs. 47-54). De omraming van het geheel is van fundamentele betekenis. Deze geeft aan waarom een Israëliet recht op vrijheid heeft. Het land mag niet voor altijd verkocht worden, want het is van de Here (vs. 23). Daarom mag niemand een ander het recht ontnemen op de eigen middelen van bestaan. En de Israëlieten kunnen van niemand anders knecht zijn dan van God, want Hij heeft hen bevrijd uit Egypte (vs. 55; vgl. ook vs. 38 en 42). Deze bepalingen zijn gekoppeld aan die van het jubeljaar, omdat de waarde van het land of de arbeid die iemand kan leveren bepaald wordt naar de afstand tot het jubeljaar, wanneer ieder tot zijn bezitting en zijn geslacht mag terugkeren (vs. 10).

De arme

De hulp aan de arme is een bekend thema. Men moet bij zo iets altijd oppassen voor al te veel sentiment. Beter is het nuchter te blijven en te bezien waarmee de arme het meest geholpen is. Zo doet bijvoorbeeld de Joodse commentator Rashie dat. Bij het gebod de arme broeder te ondersteunen merkt hij op: 'Laat hem niet los, zodat hij nog dieper zou vallen en het moeilijk zou zijn hem op te richten, maar ondersteun hem van het ogenblik waarop zijn hand begint te zakken (zoals er letterlijk staat in het Hebreeuws K.S.); waarmee komt dit overeen? met een last, die op de ezel ligt; is hij nog op de ezel, dan houdt één deze vast en houdt hem staande; is hij echter op de grond gevallen, dan kunnen zelfs vijf personen hem niet doen opstaan.' In Lev. 25 zien we de achtergrond van het verbod om rente van een broeder te vragen (ook in Ex. 22,25 en Deut. 23,19). In die tijd leende men alleen dan geld wanneer men zelf niet meer in zijn levensonderhoud kon voorzien. Er was nog geen sprake van een kapitaalmarkt. Toch heeft men ook bij veranderende economische structuren lang vastgehouden aan een letterlijke toepassing van dit verbod. In de middeleeuwen gold het uitlenen van geld tegen rente als iets verachtelijks. De Christenen lieten het over aan de Joden, die over het algemeen geen andere mogelijkheden tot inkomsten hadden. En dat terwijl de Talmud van de geldschieter zegt: 'de woekeraar werkt zoals de beet van een slang, die pas te voelen is nadat de gebeten plek is opgezwollen: ook de woeker is pas voelbaar wanneer deze zich tot een groot gezwel heeft uitgebreid'. Doch ongetwijfeld zullen de Joodse geldschieters zich hebben getroost met Deut. 23,20: 'Van de buitenlander moogt gij rente nemen, maar van uw broeder zult gij geen rente nemen'. Volgens Calvijn was die uitweg voor Christenen niet mogelijk daar sinds Christus' verschijning immers alle mensen broeders zijn. Hij redde zich er uit door dit verbod tot de politieke of burgerlijke wetten te rekenen, die alleen voor het oude Israël golden en niet meer voor de Christenen. Wanneer men de tekst ziet tegen de achtergrond van zijn tijd, zijn dergelijke uitvluchten niet meer nodig. Wel blijft natuurlijk gelden dat een mens niet verpletterd mag worden onder de rentevoet.

De slaaf

Voor ons moeilijk te verteren is het onderscheid dat in vs. 39-46 gemaakt wordt tussen Israëlitische en niet-Israëlitische slaven. Toch is er een positieve ontwikkeling t.a.v. de slavernij aanwijsbaar, wanneer men deze tekst in Lev. 25 vergelijkt met oudere teksten over de slavernij. Anders dan in Ex. 21 en Deut. 15 wordt hier gebod aan het principe van de slavernij door de volledige onderhorigheid te verbieden. Men is nog slechts in naam een slaaf. Overigens kunnen wij ons in het rijke westen ook wel eens afvragen of wij die in naam de slavernij al lang hebben afgeschaft niet toch nog steeds anderen op enigerlei wijze tot onze slaven maken.

Derde zondag na Epifanie

EEN LIEFDESLIED

1. Als enkeling noem ik de namen
waarmee ik een ander bemin.
God zelf voegt die namen tesamen
en schenkt ze een diepere zin.
2. Om samen de dagen te delen,
de nachten, het donker en licht,
om mijn hulpeloosheid te helen
heeft God ons elkaar toegelicht.
3. Wij zijn naar Zijn beeld uitgesproken,
Hij heeft ons op liefde gebouwd;
met woorden - nog nimmer verbroken -
Zijn aarde aan ons toevertrouwd.
4. Waar liefde bevrijdt tot de vrede
geschiedt ons God zelf ongehoord!
De taal van ons lichaam als bede:
God wordt onuitsprek'lijk verwoord.
5. Elkaar als genade te lezen,
als toekomst, in handen gespeeld,
is vreugde, ontleend aan de ander,
met al Gods beminden gedeeld.
6. En waar wij ons blijven verhullen,
de schaamte armzalig bedekt,
heeft Hij, om Zijn Naam te vervullen,
vergeving tot leven gewekt.
7. De adem van God doet ons leven
als mensen, aaneen gepaard;
opdat wij als vrucht zullen geven:
een oogstfeest voor heel de aard!
8. Gods trouw is ons teken der tijden,
wanneer Hij de aarde onthaalt.
Aan ons om het licht te verspreiden
voor 't komende Bruiloftsmaal.

Purmerend, 1 november 1982
Sytze L.S. de Vries

Over de liturgie

Bij de wonderlijk paradoxale tekst uit 1 Kor. 7,30v moest ik sterk denken aan die tweelingliederen in het Liedboek: 272 en 359, waarvan de eerste regels elkaar regelrecht schijnen tegen te spreken:

*'Midden in het leven zijn wij in de dood gevangen' en:
'Midden in de dood zijn wij in het leven'.*

Vergissing: ze spreken elkaar niet tegen, ze zingen een duet tegen de valse zekerheid én tegen de wanhoop. De dichter, Klaas Heeroma zegt het zelf zo: 'Als vrij gedicht geschreven onder de druk van de hervatting van de kernbomexperimenten in de dampkring, 1961. Nog nooit, ook niet in de oorlogstijd, had ik mij zo 'midden in de dood' gevoeld, zo 'met de dood voor ogen, met de dood in 't bloed'. Toen moest ik denken aan de middeleeuwse antifoon 'media vita in morte sumus', door Luther vertaald -- Maar ik dacht ook aan het Avondmaal, de maaltijd tot het leven, 'midden in de dood'. En ik keerde de beginregel van de antifoon om: 'Midden in de dood zijn wij in het leven/want één breekt het brood om met ons te leven midden in de dood'. (Compendium bij het Liedboek voor de Kerken, blz. 818).

Als is gelezen

Leviticus 26 (K.S.)

Het werkt!

Het boek Leviticus eindigt zoals het een boek vol voorschriften met betrekking tot de tempel betaamt: met een zegen. Zo eindigt immers ook de dienst in de tempel. Wat daar gebeurt heeft een uitstraling naar de wereld daarbuiten. De gelovigen krijgen vanuit de tempel de zegen mee. De wereld wordt er beter van. De wetten van sabbat- en jubeljaar uit het vorige hoofdstuk hadden dat al laten zien. In feite was de weg-zending daar dan ook al begonnen. De zegen gaat in Lev. 26,14 abrupt over in een vloek; een vijfvoudige vloek steeds ingeleid door de vermelding van Israëls mogelijke ongehoorzaamheid (vs. 14.18.21.23 en 27). In het samengaan van zegen en vloek lijkt Lev. 26 op de in die tijd gebruikelijke afsluiting van op schrift gestelde politieke verdragen. Net zoals ook Deut. 28 eindigen die altijd met zegen- en vloekformules, die de voorafgaande bepalingen kracht moeten bijzetten. Men zou echter de eigen aard van Lev. 26 miskennen wanneer het volledig gelijk gesteld werd met dit soort politieke verdragen. Lev. 26 is in de eerste plaats een profetische visie op Israëls geschiedenis. Aan Israëls lotgevallen is duidelijk te zien hoeveel het uitmaakt of men zich door de Here laat leiden of niet; of men zijn *torah* serieus neemt of niet. Men kan aan Israël zien dat het werkt. Zo moet men de ballingschap zien als de vloek die het volk over zichzelf heeft uitgeroepen door de instelling van het sabbatjaar te negeren. De ballingschap wordt geïnterpreteerd als maatregel van God om het land de rust te geven die het nog te goed had, zeventig jaar (zoals ook Jeremia uitrekende; zie Jer. 25,11 en 29,10). Lev. 26 onderscheidt zich ook van de genoemde politieke verdragen door zijn slot. Het eindigt met een belofte voor komende geslachten (vs. 40-45; let op de overgang van de tweede naar de derde persoon). Daarmee spreekt het dezelfde troostvolle woorden als Jes. 40: de ongerechtigheid is geboet (vs. 41; vgl. Jes. 40,2). Het volk mag terug naar het land van de belofte. De zegen wint het. Of beter nog: het verbond houdt stand. In vs. 12 wordt het verbond beschreven als iets bijna paradijselijks: God wandelend met zijn volk. In vs. 31 lijkt daar niets meer van over te zijn, wanneer God dreigt 'Ik wil niet meer uw lieflijke reuk (van het offer) ruiken' en daarmee terugkomt op het verbond met Noach (vgl. Gen. 8,21). Maar het verbond dat Hij bevestigde aan Jakob, Israël en Abraham houdt toch stand (vs. 42).

Waar het op aan komt

Men heeft over het algemeen nogal wat moeite met de eerste twee verzen van dit hoofdstuk. Ze zijn echter allermist 'verdwaald', zoals wel wordt aangenomen. Zowel met het voorafgaande als met het volgende is een zinvol verband te leggen. Voor wie bekend is met de Tien Gebooden uit Deut. 5 volgt het 'Gij zult u geen afgoden maken' in vs. 1 vrijwel vanzelfsprekend op 25,55: 'Ik heb u uit het land Egypte geleid. Ik ben de Here uw God' (vgl. Deut. 5,6 e.v.). In de Masoretische tekst wordt Lev. 26,1-2 dan ook bij het voorafgaande genomen. Het gaat hier om het centrum van de belijdenis, de bevrijding uit Egypte, en om de centrale geboden. Die samenvatting van de wet is een veelzeggende inleiding op de afsluitende zegen vanaf vs. 3. Men moet God de Hem toekomstende eer geven (geen andere goden naast Hem dienen, zijn heilgdom ontzien) en men moet daarnaast de mens en het land in ere houden (door middel van de sabbat als rustpunt voor de mens en het sabbatjaar dat mens en land de vrijheid hergeeft). Deze afweer tegen de afgodendienst in vs. 1 is nu bepalend voor de formulering van de zegen in vs. 3-13. Want regen, vrede en hulp in de strijd zijn bij uitstek zaken die men ook van de Kanaänitische afgoden verwachtte. Door deze zegen te stellen in het verlengde van Gods inzettingen worden deze afgoden uitgeschakeld, nutteloos. Zo gezien is het een spannende tekst die de hoorder voor de vraag stelt waar uiteindelijk de meeste zegeningen van te verwachten zijn. Godsdienst is immers geen doel in zichzelf.

Vierde zondag na Epifanie

ZONDAGSLIED

een bijbellied van Tom Naastepad, geschreven bij Deuteronomium 29 en Romeinen 8,15. Het kan gezongen worden op de melodie van Psalm 128 (1543, Genève 1551).

1. Aan wie heeft God gegeven
een hart om te verstaan,
om woordelijk te leven
en dankbaar voor te gaan?
Een man roept: Abba, Vader!
Hij is een zoon der Wet,
de jongste zoon van Adam:
Jesus van Nazareth.

2. Hij gaat de synagoge
ootmoedig in en uit,
zijn schouders zijn gebogen
voor Wie het Boek ontsluit:
tien plagen in Egypte,
een overhaaste vlucht,
de zegen op de lippen,
de roede op de rug.

3. Hij luistert met de schare
en zingt het oude lied
van sluipende gevaren
op eigen grondgebied:
de haat der goddelozen,
o zaad van Abraham!
Hij kiest en wordt gekozen
voor God als offerlam.

4. Hij leest en wordt gelezen,
een stem tot bloedens toe,
om woord voor woord te wezen
wat God met ons wil doen.
Wij kinderen van Adam,
wat hebben wij gehoord?
Wij roepen: Abba, Vader!
- dat is ons enig woord!

Uit: Aan de hand van Mozes I, blz. 19.

Over de liturgie

Ik kan 1 Kor. 7,32-35 alleen, maar dan ook heel goed in al zijn kwetsbaarheid begrijpen met gezang 489 uit het Liedboek, van Huub Oosterhuis, binnen handbereik:

*Een mens te zijn op aarde
is eens voorgoed geboren zijn,
is levenslang geboortepijn.*

*Een mens te zijn op aarde
is leven van de wind.*

en dan vers 3!:

*De vossen hebben hollen
de mensen weten heg noch steg
zijn altijd naar hun huis op weg.
De vossen hebben hollen
maar wie is onze weg?*

en:

*wij branden van verlangen
tot alles is voltooid.*

Als is gelezen

Leviticus 27 (K.S.)

Menselijk antwoord

Na de zegen uit Lev. 26 gaat de gemeente de wereld in en probeert op haar manier gestalte te geven aan het gehoorde. Wie geraakt is door Gods woord komt daar niet meer van los en wijdt zijn bezit of zelfs zichzelf aan de Heer. Daarover gaat het nu in Lev. 27. Vers 2 spreekt van een bijzondere gelofte, zoals Num. 6 over de gelofte van de Nazoreeër (een woord dat in het Hebreeuws verwant is aan 'gelofte'). Deze achtergrond van dit op het eerste gezicht zo oninspirende hoofdstuk mogen we niet uit het oog verliezen. Het gaat om onverdeelde toewijding, net zoals in 1 Kor. 7,35. Het bekendste voorbeeld van iemand die gewijd is aan de Here, is Samuël (1 Sam. 1,11-28). Berucht daarentegen is het verhaal van Jeftha's gelofte (Ri. 11,30-40). Jeftha is iemand op wie de waarschuwing van Spr. 20,25 van toepassing is: 'Het is voor de mens een valstrik, iets ondoordacht heilig te noemen en pas na zijn gelofte na te denken'. (vgl. ook Pred. 5,1-4). Het gaat hier dan ook om een menselijk antwoord. En het is nu eenmaal typisch menselijk om in onmenselijkheid te vervallen. Daarin onderscheidt een mens zich van het dier, dat niet tot iets 'ondierlijks' in staat is (tenzij het hiertoe gedwongen wordt door de temmende mens). Juist daarom zijn de bepalingen van Lev. 27 noodzakelijk. Het leven van de dochter van Jeftha zou gespaard zijn gebleven als haar vader Lev. 27,5 gekend had. Hij zou dan zijn gelofte hebben kunnen inlossen door (waarschijnlijk jaarlijks) tien sikkels te betalen. Deze bepalingen tegen de onmenselijkheid van de godsdienst hebben echter ook hun keerzijde. Ze kunnen leiden tot een rationalisering van de godsdienst; tot de al te menselijke overweging dat Gods gunst te koop is. Het antwoord aan God zou gegeven kunnen worden door een voor ieder vastgesteld bedrag jaarlijks aan de tempel te betalen. Van een dergelijke praktijk is sprake in 2 Kon. 12,5 (NBG vs. 4). Ook dat kan men dus doen met Lev. 27. Maar dat mag dan geen onverdeelde toewijding meer heten.

De waarde van een mens

Het is nooit leuk om de waarde van een mens te zien uitgedrukt in geld. We gruwen bij de gedachte dat je iemand zou kunnen verkopen voor dertig zilverlingen zoals Judas deed. Het is evenmin verheffend om te lezen hoe hier in Lev. 27 de waarde van mensen bepaald wordt naar hun economische productiviteit. Daarbij acht men een man bijna twee keer zoveel waard als een vrouw. Maar het is niet de bedoeling dit te generaliseren. Het gaat hier inderdaad alleen om de vraag naar iemands productiviteit in een agrarische samenleving. Dat blijkt ook uit het vervolg waar sprake is van vee en land. Het is daarom misplaatst wanneer sommige heren exegeten, blijkbaar geplaagd door schuldgevoelens ten opzichte van de vrouw, de zaak proberen te vergoelijken door te wijzen op de zich wijzigende verhouding in waarde tussen man en vrouw: in de jeugd 2,1, in de leeftijdsgroep van 20-60 jaar 5,3 en voor de ouderen 3,2. Bij stijgende leeftijd benadert dus de vrouw de man. Alsof de laatste verhoudingsgetallen niet nog steeds denigrerend voor vrouwen zijn. Door dit soort opmerkingen generaliseert men toch deze waardebepalingen. En dat gebeurt dan zeker wanneer men in navolging van Rashie er een oud Joods spreekwoord bij betreft: een oude man in huis - een ongeluk in huis; een oude vrouw in huis - een schat en een goed teken in huis. Ten eerste klopt dit niet met Lev. 27, waarin ook de oude man nog anderhalf keer zoveel waard geacht wordt dan de vrouw. Bovendien slaat dit weer door naar de andere kant.

Ps. 89 - Gods antwoord

Deze laatste Psalm van het derde boek van de Psalmen past goed bij dit laatste hoofdstuk van het derde boek van de Pentateuch. Het legt de nadruk op de kleinheid van de mens (vs. 48); een kleinheid die een hoofdstuk als Lev. 27 noodzakelijk maakt. Daarentegen houdt de psalmist met nadruk vast aan Gods trouw. Zou Hij zijn geloften niet nakomen?